

ТОМЕ САЗДОВ (Скопје)

ТЕМАТСКИТЕ И ДРУГИ СЛИЧНОСТИ ВО ПОСЛОВИЦИТЕ И ПОГОВОРКИТЕ КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ И ЦРНОГОРЦИТЕ

Пословиците и поговорките, секако, спаѓаат меѓу најинтернационалните народни умотворби. За тоа, бездруго, придонесува нивната речиси неомеѓена распространетост и популарност. А вонредно концизната нивна уметничка форма ја овозможува комуникацијата со нив и на најоддалечени простори.

Посебно нашите народи во својата бурна и славна историја, во минатото се мешале со многу други, околни и соседни народи, па ги преземале нивните искуства одразени во пословиците и поговорките. Познати се влијанијата на тирските и грчките народни пословици и поговорки врз ваквите народни умотворби на српскохрватски и македонски јазик.¹ Се разбира, врски и влијанија постоеле и во пословиците на југословенските народи меѓусебно. Во таа смисла не е потребна поилустративна паралела од таа во записите на најплодниот македонски собирач на народни умотворби, прилепчанецот *Марко Цепенков* (1829—1920) — „*Волко длаката ја менуат, ама кудта не ја менуат*“² наспрема *Вуковиот* запис — „*Вук длаку мења, али ћуд никада*“.³ За жал, до денес не постои прилог во нашата, југословенската наука, кој би се донесувал поопстојно на споредбата на народните пословици и поговорки кај нашите, југословенски народи, па оваа потреба останува како една од претстојните обврски на нашата фолклористика и, воопшто, книжевна наука. Во таа смисла, и мојов скроман прилог треба да се сфати како обид да се придонесе колку-толку кон третманот на таа проблематика.

¹ Анастас Таховски, Грчко-македонски паралели, „Македонски језик“, Скопје, 1956, год. VII, кн. 1.

² Марко Цепенков, Македонски народни умотворби, кн. VIII. Пословици, гоговорки, гатанки, благослови и клетви, Скопје, 1972 (II изд. 1980), бр. 370. Редактирал: Д-р Томе Саздов.

³ Вук Ст. Карачић, Српске народне пословице и друге различне каџоне у обичај узете речи и заговетке. Друго државно издање. Београд, 1933, бр. 746.

Имено, користејќи ги и познавајќи ги собирачките корпуси на македонските запишувачи и публикатори на народните кратки умотворби, споменатиот Марко Цепенков, охриданиецот Кузман Шапкарев (1834—1909), браќата Димитрија (1810—1862) Константин Миладиновци, битолчаниецот Филип Каваев (1908—1977) и преку увидот во најпознатите публикации со црногорски народни пословици и поговорки, во овој мој труд настојувам да укажам, низ споредба, на низа сличности од тематски и стилско-изразен вид во овие кратки народни умотворби кај Црногорците. Од македонските извори ги користев најбројните записи на пословици и поговорки на Марко Цепенков (од 8 книга на неговите Собрани дела, која содржи 5.032 народни пословици и поговорки), потоа на Кузман Шапкарев (во познатиот Зборник за народни умотворенија, наука и книжнина, Софија, 1889 — К. Шапкарев публикуваше околу 1.500 македонски народни пословици и поговорки), Зборникот на Браќата Миладиновци (првпат публикуван во Загреб 1861 година и кој содржи 51 пословици и поговорки) и збирката на Филип Каваев „Народни пословици и гатанки од Струга и Струшко“, издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Петков Мисирков“ во Скопје 1961 година, која содржи вкупно 4.005 пословици и поговорки. Од публикаците со црногорски народни пословици и поговорки ги користев овие:

- 1) „Луча“, Цетиње, годиште 1—6, 1895—1900.
- 2) „Глас Црногорца“ за 1885., 1890. и 1891.
- 3) „Грлица Црногорска“, календар за 1890. и 1891.
- 4) „Књижевни лист“, Цетиње, годиште 1901. и 1902.
- 5) Павел Ровинский, Черногория, том II, 1—2, 1897.
- 6) Јован Мушкатировиќ, Причте или ... пословице, II издање, 1807.
- 7) И. Н. Златичанин, Народне пословице кроз Црну Гору и Приморје, „Просвјета“ (лист), 1892—94.
- 8) Србско-далматински магазин, Задар. Скупно Ј. Памучина из Мостара, а нешто и Ф. Радичевиќ из Црне Горе.
- 9) „Просвјета“, лист за цркву, школу и поуку, Цетиње. Изреке из Црне Горе и Бос. Крајине.

Се разбира, ги користев и публикуваните записи на Вук Караџиќ, особено од незовиот „Српски рјечник“, во кои има доста народни пословици и поговорки од Црна Гора, како и на Вук Врчевиќ — во разните негови збирки со народни умотворби и со описи на народните обичаи, особено во Херцеговина и Црна Гора. Од поновите изданија ги консултирав и делумно ги користев трудовите на Милосав Мијушковиќ, „Љубав, брак и породица у нашим народним пословицама“, Београд, 1973, и на Милан Влајинац, „Жена у народним пословицама“, САНУ, Београд, 1975 година.

Вака и волку упатен во соодветната литература за народните пословици и поговори кај Црногорците и кај Македонците, се впуштав во фиксирање на некои тематски и други сличности во овие народни кратки умотворби кај овие два народа. Се разбира, тие сличности, сродности, па и идентичности се бројни, па јас немам друг подобар избор од тоа да ги предочам систематизирано, според тематските елементи.

Така, најнапред паѓа в очи големата сличност на пословиците и поговорките кај овие два народа за Господ, религијата, верувањето во Бога кај човекот; натаму за трудот, семејството (посебно за жената, која и во другите видови народни умотворби е централен, главен и најчест лик), за бракот, за чесноста на луѓето, за пријателството, за парите и тврдичлукот кај луѓето, како и за некои други општествени односи и појави, но и индивидуални особини кај луѓето.

Земајќи ги пословиците и поговорките за верата и Господа (и за другите библски ликови) од црквената средновековна литература (и одделно од Библијата) и македонскиот и црногорскиот народ оформиле, се чини неизбежно и природно, мошне слични, па и идентични пословици и поговорки. Така, македонската народна пословица „Господ дал, Господ зел“ (Цепенков, МНУ, т. 8, бр. 462; Каваев, бр. 506) го има својот еквивалент во црногорската народна пословица „Бог дао, Бог и узео“ (В. Карациќ, стр. 17). Натаму, црногорската народна пословица „Бог гријехове, а цар дугове!“ (за која во објаснението кои стои појаснување: „Одговори се кад ко рече коме за што: опрости! У Боци и у Црној Гори“, Исто, стр. 17) ја има како свој пандан македонската народна поговорка: „Господ борч не плаќа“ (Цепенков, МНУ, т. 8, бр. 458). Интересна, би се рекло преносна но симетрична варијанта на оваа црногорска пословица претставува македонската: „Господ високу, а царот далеку“ (Каваев, бр. 503), што фактички означува исто како во црногорскиот пример: Господ е господар на небото, а царот на земјата. Инаку, истата формулација на оваа македонска народна пословица се среќава и на идентичен начин на српскохрватски јазик.⁴

Во некои случаи народните пословици и поговорки на македонски јазик се сосема идентични на тие на српскохрватски јазик: *Бог говори*: „Помози се сам, помоћ ћу ти и ја“ (В. Карациќ, Исто, стр. 17) наспрема „Господ велит: поможи си сам, да и јас да ти помажам“ (Цепенков, Исто, бр. 459). Секако, овие сличности се резултат на црквната литература и поука по црквите до религиозниот народ во минатото (иако би можело да си помисли и на можноста М. Цепенков, и самиот доста побржен, можеби ја превел оваа народна пословица, како и некои други, од Вуковите записи).

⁴ На пример: „Бог високо, а цар далеко“ (В. Карациќ, стр. 17.)

Се разбира, паралели помеѓу пословиците и поговорките на македонски и на српскохрватски јазик постојат и во другите тематски подручја, а не само во она на божји, верски мотиви. Работата, трудот е едно од најзастапените тематски подрачје кај пословиците и поговорките. Големи содржински, па и стилско-изразни сличности можат да се сретнат и на оваа проблематика: „Ради као да ћеш сто година живљети, а моли се Богу као да ћеш сјутра умријети“ (В. Караџић, Исто, стр. 268) наспрема „Работи како за сто години да живееш, а мисли како за утре оти ќе умриш“ (Цепенков, Исто, бр. 2086). Судбината на човекот, исто така, е слично или идентично формулирана во овие кратки народни умотворби и кај Македонците, и кај Црногорците: „Ко се раѓа та' и умира“ (В. Караџић, Исто, стр. 155) — „Кој се рождат и умираат“ (Каваев, бр. 1673); „Чоек све дава за образ, а образ ни за што“ (В. Караџић, Исто, стр. 349) — „Образот е колку два прста, ама за ништо на зеков не се даат“ (Каваев, бр. 2571). Понекогаш содржината од една пословица (поговорка) на едниот јазик е дадена во две на другиот јазик: „Чоек је тврћи од камена, а слабији од јајета“ — „Чоекот е и од јајце послаб“ (Цепенков, Исто, бр. 2693) и „Чоекот е и од камен појак“ (Цепенк., Исто, бр. 2694).

Особено видливи сличности — и мотивски, тематски, а и стилско-изразни — во народните пословици и поговорки кај Македонците и Црногорците се среќаваат во овие народни умотворби за жената и за бракот. Ка о најопшта, заедничка и очебијна опсервација во овој поглед може да се изводи констатацијата дека кога се искажува за женскиот лик (како девојка, сопруга, мајка итн.) најразлични, честопати дури и дијаметрално спротивни мислења и судови, што секако е резултат на подредената, потценетата положба на жената во минатото. Карактеристични и значајни, честопати дури и дијаметрално спротивни мислења и судови, што секако е резултат на подредената, потценетата положба на жената во минатото. Карактеристични и значајни, притоа, се и етичко-моралните и естетските мислења и судови, па дури и соодветен третман околу ликот на жената (девојката). Од онаа „Кад се роди дјевојка, и огањ проплаче“ (Влајинац, стр. 17) и „Ќевојка је туѓа роба (или: срећа)“ (П. Ровинский, Черногория, 1897, II, 1—2)⁵, преку таа дека „Жена је кућа и раскућа“ (Исто, стр. 140), односно „Жена је човјеку образ или срамота“ (Исто)⁶, сè до оние констатации од родот на „Женско уште кога се роди, поарно је да умри“ (СБНУ, кн. 14) и на „Жена умна и разумна не го остаа мажо да страда“ (Цепенков, МНУ, т. 8, бр. 755). Покрај ваквите општи искажувања,

⁵ Нивни варијанти кај Македонците можат да бидат: „Жениќо коа се раѓа, стрепите плачат“ (Пенушлиски, стр. 56), односно: „Ако имаш девојче за мажење, можи и со Еѓуптин да се сосватиш“ (Исто, стр. 21).

⁶ Варијанти на македонски јазик: „Добрата жена куќата отвора, а лошата — затвора“ (Цепенков, МНУ, кн. 8, бр. 596), односно „Женати го прајт м'жот и домаќин и недомаќин“ (Каваев, бр. 904).

констатации и карактеристики за жената, во народните пословици и поговорки се искажани и низа специфични судови за жените од одделни просторни региони или земји: „Бог те чувао младе планинке и танке Латинке“ (В. Вучевиќ, стр.), која нема питу приближно соодветна варијанта на македонски јазик, освен оваа општа: „Господи, брани од женска беља“ (Пенушлиски, стр. 41), односно „Господ да те брани од оган, вода и од лоша жена“ (Каваев, бр. 523).

Многу сличности и идентичности во тематски однос, а и во однос на стилско-изразното оформување на народните пословици и поговорки кај Црногорците и кај Македонците постојат и за бракот, семејството, децата. „Од мираза се нико није пофалио“ — вели црногорската народна поговорка⁷, која има низа варијанти и на македонски јазик? „Женички пари маж што ќе земе, ќе му отворат тешки дертои“ (Цепенков, МНУ, кн. 8, бр. 777), односно „Арното на огниште, стоката на буниште“ — Ко зема грдна жена со пари, жената ќе му остане, а парите може да се изедат (М. Цепенков, МНУ, кн. 8, бр. 150). И од добри родители може да се родат лоши деца, како и добри деца од лоши родители: „Од шенице се може снијет претворити, а од снијета шеница“ (В. Караџиќ, стр. 236); или на македонски „Од трендафил трн, од трн трендафил“ (Пенушлиски, стр. 108). Се презира помазетот: „Најгори је човјек, који отиде на домазетство“ (Влајинац, стр. 117) — „Домазет е црн гавран“ (Пенушлиски, стр. 49).

Нескромноста кај луѓето се исмејува и во црногорските, како и во македонските народни пословици и поговорки: „Вид'ла жаба ќе се коњи кују, па и она дигла ногу“ (В. Караџиќ, стр. 34) — „Видела жабата дека биволо го коват и самата дигнала ногата“ (Пенушлиски, стр. 33). Исто така, се осудува егоизмот, себичноста, саможивноста: „Браћа ка' и браћа, ама сир за аспре“ (В. Караџиќ, стр. 29) — „Брат за брат, сирење за пари“ (Пенушлиски, стр. 31).

Парите се подложени на посебан третман во овие кратки народни умотворби. Од една страна се осудува и презира среброљубивоста, од друга се признава зависноста од нив и нивната важност во секојдневниот живот на луѓето: „Парага е Јуда“⁸ (Пенушлиски, стр. 110) — „Новац је душогубац“ (В. Караџиќ, стр. 225); „Паре од мртвога жива чине“ (В. Караџиќ, стр. 246) — „Бели пари за црни дни“ (Миладиновци, стр. 486). Поради долготрајната беспарица, сиромаштија на нашите народи во минатото, искажувајќи се за парите народните поговорки и пословици посебно го фиксират и задолжувањето, заборчувањето и вересијата, кон кои нашиет луѓе биле принудени да посегат:

⁷ Зборник за народни живот и обичаје Јужних Словена, ЈАЗУ, Загреб, кн. 18.

⁸ Варијанта: „Парите сеп јудино железо“ (М. Цепенков, МНУ, кн. 8, бр. 1887).

„Борџот е полош и од волкот“ (М. Цепенков, МНУ, бр. 255); „Вересија — потресија, дај со раце, земај со нозе“ (Исто, бр. 319) — „Зајам се даје да се врће“ (В. Караџић, стр. 83); „Вересија гола шија“ (Исто, стр. 33).

Од индивидуалните лоши склоности кај луѓето пијанството, наклонетоста кон пиенето, е посебно жигосано во народните поговорки и пословици. Како масовна појава, очебијно зло, ги енењето било додатна незгода за нашите сиромашни наемници на трудот. Тоа се осудува како кај мажите, таква и кај жените: „Пијаницата саде кеф терат, а децата без леб седат“ (М. Цепенков, МНУ, кн. 8, бр. 1924); „Пијан беше како дрво“ (Исто, бр. 1915) — „Пијан као земља“ (В. Караџић, стр. 247); „Пијаној снашици мили ѓеверџи“ (Исто). Иако поретко одошто мажот, и жената е вообличена како пијаница: „Жена пијана ет како улаа свиња“ (М. Цепенков, МНУ, кн. 8, бр. 746).

И македонските, и црногорските народни поговорки и пословици го афирмираат пријателството меѓу луѓето. Особено се цени вистинскиот пријател, кој се проверува, односно покажува во моментите на пријателовата неволја: „Пријател се у невољи познаје као злато у ватри“ (В. Караџић, стр. 262). Македонска варијанта на оваа црногорска народна поговорка гласи: „Пријателот се познат во невоља, а златото в оган“ (Каваев, бр. 3061). Во овие народни умотворби со крајно концизна уметничка форма е насликан и неискрениот, привидниот пријател: „Пријател без фајде (без помош) душман се викаат“ (Исто, бр. 3059).

Се разбира, сосема се можни и натамошни тематски набројувања на паралели и сличности во богатите ризници на народните пословици и поговорки кај Црногорците и Македонците. Но, со оглед на определениот простор, а и по наброените примери и илустрации, сметаме дека можеме да заклучим: гостојат евидентни тематски, стилско-изразни и други сличности во македонските и црногорските народни пословици и поговорки. Тие паралели во кратките народни умотворби кај овие народи не ја потврдуваат само дамнешната констатација во фолклористика дека овие паремиолошки творби снаѓаат меѓу најинтернационалните по својата мотивика, туку наведуваат на помисла дека с можна и понепосредна (преводна, адаптивна или контактна) врска помеѓу овие кратки фолклорни творби кај овие два народа. Зашто, како што кажува македонската народна пословица, „Пријателството го прајт животот убав“ (Каваев, бр. 3062).

СКРАТЕНИЦИ

Влајинац — Милан Влајинац, Жена у народним пословицама, САНУ, Београд, 1975.

Каваев — Народни пословици и гатанки од Струга и Струшко. Собирал и подредил: Филип Каваев. Скопје, 1961.

В. Караџић — Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи. Издао их Вук Стеф. Караџић. У Бечу, 1849.

Миладиновци — Миладиновци, Зборник 1861—1961. Скопје, 1962. Редакција: Димитар Митрев, Кирил Пенушлиски и Александар Спасов.

Пенушлиски — Македонски народни умотворби (во десет книги), Скопје, 1967—73. Пословици и гатанки. Скопје, 1969. Избор и редакција: Д-р Кирил Пенушлиски.

М. Цепенков, Македонски народни умотворби (во десет книги). Скопје, 1972. Редакција: Кирил Пенушлиски, Блаже Ристовски и Томе Саздов.

Томе Саздов

THEMATIC AND OTHER SIMILARITIES IN THE NATIONAL PROVERBS
AND SAYINGS OF THE MACEDONIANS AND MONTENEGRINS

(S u m m a r y)

Using some of the most famous publications of the Macedonian national proverbs and sayings (the Collections of Miladinovi, Cepenka, Sapkarrev, Kavajev), as well as the corresponding ones from Montenegro («Grlica Crnogorska») calendars for 1990 and 1991, «Glas Crnogorca» for 1885, 1890 and 1891, «Luča» Cetinje, 1—6 (1895—1900), «Književni list», Cetinje, 1901 and 1902, the author has pointed out some thematical similarities of these short national poetic works in these two peoples. The similarities are particularly evident in the national proverbs and sayings mentioning God and other persons from the Bible, as well as a woman, marriage, labour, honour and honesty of people, avariciousness, friendship and other relevant phenomena of social and family life. Some evident thematical similarities give us the impression of identity, achieved, very probably, by an adaptation made in translating from one language into another (from Serbo-Croat into Macedonian). But the author also emphasizes that some of the similarities in the motifs of the national proverbs and sayings of the Montenegrins and Macedonians can and must be explained even without a closer textual (namely oral) relations of the national literary work of these people, as the similarities were achieved even independently (without any contacts and influences of the folklore literature of these two peoples). The similarities in the view of the artistic form of the proverbs and sayings of Macedonians and Montenegrins have been also stated in this paper.

